

«Finding Our Roots»: ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα για τις κλασικές γλώσσες (ελληνικά και λατινικά) ως πυλώνες του ευρωπαϊκού πολιτισμού

"Finding our roots": an erasmus+KA2 programme about classical languages (Greek and Latin), pillars of european civilization

Αικατερίνη Τζάμου, Πρότυπο Λύκειο Ιωνιδείου Σχολής Πειραιά, φιλόλογος, Δρ. Ιστορίας της Τέχνης,
ktz12665@gmail.com

Ekaterini Tzamou, Ph.D. in Art History, teacher in Model Lyceum of Ionidios School of Piraeus
,ktz12665@gmail.com

Abstract: Our thesis is about innovative methods of teaching classical languages (Ancient Greek and Latin) as well as the knowledge of ancient times. The gradual decrease that is happening in the last few decades regarding Humanistic Studies in both secondary and higher education all over Europe has been the motive to promote them through a cooperative programme. The ideas and observations in this thesis are connected with the development of activities and educational material created within the Erasmus +KA2 European programme. In this programme, which started in 2015 and completed in 2017, took part three highschools from european countries that have a long tradition in Humanistic studies : Spain (IES URBI, Bilbao), Italy (Liceo Plinio Seniore, Castellammare di Stabia) and Greece (Προτυπο ΓΕΛ Βαρβακειου, Αθίνα).

Keywords: botanology, etymology, human studies, European civilization, inter-disciplinary method

Περίληψη: Το άρθρο αφορά σε καινοτόμες πρακτικές για την διδασκαλία των κλασσικών γλωσσών (Αρχαία Ελληνικά και Λατινικά) και για την αρχαιογνωσία. Η σταδιακή ύφεση που σημειώνεται τις τελευταίες δεκαετίες σε σχέση με τις Ανθρωπιστικές Σπουδές στην δευτεροβάθμια και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σε όλη την Ευρώπη αποτέλεσε το έναυσμα για την προώθησή τους μέσω ενός συνεργατικού προγράμματος. Οι θέσεις και οι παρατηρήσεις που θα κατατεθούν συνδέονται με την ανάπτυξη δραστηριοτήτων και εκπαιδευτικού υλικού που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο ενός ευρωπαϊκού προγράμματος Erasmus+ KA2. Στο πρόγραμμα, το οποίο ξεκίνησε το 2015 και ολοκληρώθηκε το 2017, συμμετείχαν τρία λύκεια από ευρωπαϊκές χώρες με μακρά παράδοση στις ανθρωπιστικές σπουδές: την Ισπανία (IES URBI, Bilbao), την Ιταλία (Liceo Plinio Seniore, Castellammare di Stabia) και την Ελλάδα (Model Lyceum Varvakeio, Athens).

Λέξεις κλειδιά: διαθεματικότητα, βοτανολογία, ετυμολογία, ανθρωπιστικές σπουδές, ευρωπαϊκός πολιτισμός

Εισαγωγή

Το άρθρο αφορά στον ρόλο των γλωσσών ως φορέων πολιτισμού και επικοινωνίας μεταξύ των λαών της Ευρώπης. Η Ελληνική και η Λατινική προσεγγίζονται ως βάση των σύγχρονων ευρωπαϊκών γλωσσών, ως γλώσσες φορείς πολιτισμού, ενώ η Αγγλική προσεγγίζεται ως γλώσσα επικοινωνίας. Οι θέσεις και παρατηρήσεις που θα κατατεθούν στο παρόν κείμενο συνδέονται με την ανάπτυξη δραστηριοτήτων και εκπαιδευτικού υλικού που δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο ενός ευρωπαϊκού προγράμματος Erasmus+ KA2 το οποίο είχε διάρκεια δύο ετών και ολοκληρώθηκε το 2017. Το Πρόγραμμα έφερε τον τίτλο: «FOR (FoundingOurRoots)» και εστίαζε στην κοινή ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά μέσω της ετυμολογίας των φυτών στα λατινικά, στα αρχαία ελληνικά καθώς και στις σύγχρονες ευρωπαϊκές γλώσσες (αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά, ισπανικά). Στο Πρόγραμμα συμμετείχαν τρία ευρωπαϊκά λύκεια από την Ελλάδα, την Ιταλία και την Ισπανία.

Ως θεματολογία λεξιλογίου επιλέχθηκε η βοτανική και τα φυτά. Μέσα από συγκριτικούς πίνακες ονοματολογίας των φυτών οι μαθητές κλήθηκαν να ανακαλύψουν τις κοινές ευρωπαϊκές ρίζες τους, την κοινή ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά που σχετίζεται με τα φυτά, όπως αποτυπώνεται στα κείμενα της κλασικής γραμματείας (αρχαίοι Έλληνες και Λατίνοι συγγραφείς). Με βάση το σκεπτικό αυτό και την μεθοδολογία που αναπτύχθηκε στις διασχολικές δραστηριότητες, οι μαθητές αποκτούν γνώσεις που σχετίζονται με την βοτανική και την βιολογία καθώς και το λεξιλόγιο και την ετυμολογία της ονοματολογίας των φυτών στις σύγχρονες ευρωπαϊκές γλώσσες. Γλώσσα επικοινωνίας ήταν η Αγγλική και οι μαθητές ασκήθηκαν σε αυτήν καθώς την χρησιμοποιήσαν στις δραστηριότητές τους πάνω στις ηλεκτρονικές πλατφόρμες (wiki, tweenspace, smore, κλπ) αλλά και στις μηχανές αναζήτησης σωμαίων κειμένων των κλασικών γλωσσών. Παράλληλα, στόχος του Προγράμματος ήταν να αναδειχθεί ο ρόλος της ελληνικής γλώσσας ως φορέα πολιτισμού, ως η βάση του ευρωπαϊκού και κατ' επέκταση του δυτικού πολιτισμού. Αυτό επετεύχθη με την αξιοποίηση σωμαίων κειμένων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας που έχουν ψηφιοποιηθεί και βρίσκονται σε ειδικές πλατφόρμες οι οποίες παρέχουν παράλληλες μεταφράσεις. Οι μαθητές ασκήθηκαν στον εντοπισμό του ειδικού λεξιλογίου ή ονοματολογίας των φυτών μέσα στα κείμενα, από τον Όμηρο και τους Αττικούς μέχρι τον Απολλόδωρο και τον Θεόφραστο (Ριζοπούλου, 2007, Rhizorouliou, 2004). Ταυτόχρονα ανακάλυψαν στο πρωτότυπο τις ιστορίες που συνδέουν τα φυτά αυτά με την ελληνική μυθολογία.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ανιχνεύθηκε η αποτύπωση των φυτών αλλά και των κειμένων (πιο συγκεκριμένα των μύθων) πάνω σε έργα της ελληνορωμαϊκής τέχνης: από το κορινθιακό κιονόκρανο με τους άκανθες στις ανάγλυφες επιτάφιας στήλες, στις παραστάσεις των αττικών αγγείων, στις τοιχογραφίες, κλπ. Τα κλασικά κείμενα («classics» ορίζονται οι ανθρωπιστικές σπουδές στα αγγλοσαξονικά πανεπιστήμια και κατ' επέκταση στον δυτικό κόσμο) αποτελούν την βάση πάνω στην οποία υφάνθηκε όλος ο ευρωπαϊκός πολιτισμός. Οι μαθητές συνειδητοποιούν την ευρωπαϊκή τους ταυτότητα καθώς ανακαλύπτουν την αποτύπωση των ελληνικών μύθων στην ευρωπαϊκή τέχνη από την Αναγέννηση μέχρι σήμερα. Με τον τρόπο

αυτό συνδέουν την διαχρονία της γλώσσας με την πολιτιστική τους ταυτότητα.

Η εισήγηση εστιάζει στο διδακτικό υλικό που δημιουργήσαμε για τις ομαδοσυνεργατικές διαθεματικές δραστηριότητες και για τις ξεναγήσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τις τρεις διασχολικές μετακινήσεις των μαθητών στην Ιταλία, την Ισπανία και την Ελλάδα. Το υλικό αυτό αποτελεί μια πρόταση του «πώς» στην εκπαιδευτική διαδικασία, ειδικά σε έναν τομέα που αντιμετωπίζει μια έντονη αμφισβήτηση τα τελευταία χρόνια σε όλη την Ευρώπη: την διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών. Θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε τον ρόλο των διαθεματικών ευρωπαϊκών προγραμμάτων στην προβολή της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού, ως βάση του ευρωπαϊκού.

1. Περιγραφή

Σε πρώτη φάση ορίστηκαν οι διεθνείς διασχολικές ομάδες, οι οποίες εργάστηκαν με την μέθοδο της εξ’ αποστάσεως ομαδοσυνεργατικής. Για τον λόγο αυτό έγινε χρήση των ΤΠΕ και των εργαλείων Web 2.0 τα οποία εξασφάλισαν την επικοινωνία και την διάδραση (Barreiro και Sancho, 2015, Greere και Räsänen, 2008). Στην συνέχεια ορίστηκαν είκοσι φυτά για τα οποία οι μαθητές πραγματοποίησαν διαδικτυακή ή βιβλιογραφική έρευνα, και για τα οποία συνέταξαν τους πρώτους πίνακες. Από κάθε ομάδα ορίστηκαν μαθητές οι οποίοι ανέλαβαν να συλλέξουν υλικό που αφορούσε διαφορετικούς τομείς και να δημιουργήσουν εικονικά φυτολόγια. Τα φυτολόγια (herbaria) δημιουργήθηκαν με βάση συγκεκριμένες οδηγίες που ζητούσαν από τις ομάδες να συλλέξουν πληροφορίες και να καταγράψουν για κάθε φυτό: το επιστημονικό όνομα του φυτού στα λατινικά, το όνομα του φυτού στην μητρική γλώσσα των μαθητών, την μορφολογική περιγραφή του φυτού και τα μέρη που το αποτελούν, στα αγγλικά, στις μητρικές γλώσσες και, ει δυνατόν, στα αρχαία και τα λατινικά, αναφορές του φυτού στην αρχαία ελληνική και την λατινική γραμματεία, τον συμβολισμό του φυτού, με τυχόν αναφορές στην μυθολογία, κλπ.

Για να ολοκληρώσουν τα εικονικά φυτολόγια οι ομάδες των μαθητών αναζήτησαν πληροφορίες και εικόνες κυρίως στο διαδίκτυο, κάνοντας χρήση διαφόρων ιστοτόπων που αποτελούν και σημαντικά εργαλεία έρευνας: την Wikipedia, όπου βρίσκουν πάρα πολλά λήμματα και πληροφορίες τεκμηριωμένες με παραπομπές, ειδικά στην αγγλική έκδοση, το Pinterest, όπου αναζητούν εικόνες που σχετίζονται με τις απεικονίσεις των φυτών και των μυθολογικών τους θεμάτων στην τέχνη, τις ψηφιακές βιβλιοθήκες που διαθέτουν μηχανές αναζήτησης για σώματα αρχαίων κειμένων (με την παράλληλη αγγλική μετάφραση), όπως το Perseus Digital Library, η Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα και άλλα αντίστοιχα (Πόλκας, 2002).

Πρώτο μας μέλημα ήταν να αναζητήσουμε αποσπάσματα με αναφορές στα φυτά μέσα στα ίδια τα κείμενα. Εκτός από το βασικό εγχειρίδιο «Περί φυτών Ιστορία» και «Περί Φυτών αιτιών» (Θεόφραστος, 1998) το οποίο αποτελεί και επιστημονικό εγχειρίδιο (βοτανολογίας και φαρμακολογίας) για την αρχαιότητα, οι μαθητές καθοδηγούνται να αναζητήσουν αναφορές στα φυτά και από άλλες πηγές. Στο παράρτημα παρατίθενται μερικές από τις πηγές

που χρησιμοποιήθηκαν για τρία από τα φυτά που οι μαθητές διερεύνησαν. Η αναζήτηση για τους σκοπούς του προγράμματος επιτρέπει στους μαθητές να έρθουν σε επαφή με τις πηγές, να διαβάσουν αποσπάσματα στο πρωτότυπο και σε μεταφράσεις, να εκτιμήσουν την αξία αυτών των κειμένων και να κάνουν συσχετισμούς. Με τον τρόπο αυτό όχι μόνον βελτιώνουν τις γλωσσικές δεξιότητές τους στις κλασικές γλώσσες (αρχαία ελληνικά και λατινικά), αλλά αναγνωρίζουν, μέσω της ετυμολογίας, την συνεισφορά των κλασικών γλωσσών στις σύγχρονες ευρωπαϊκές γλώσσες.

2. Ένα παράδειγμα

Για να γίνει κατανοητή η μέθοδος και οι στόχοι του προγράμματος, θα παρουσιάσουμε στην συνέχεια ένα παράδειγμα από το «εικονικό φυτολόγιο» που συνέθεσαν οι μαθητές, μέσα από ομαδοσυνεργατική έρευνα. Επιλέγουμε ως παράδειγμα το φυτό δάφνη.

- Το όνομα του φυτού στις περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες παράγεται από το λατινικό όνομα *laurus*. Η ταξινόμησή του έχει την παρακάτω μορφή: Βασίλειο: Plantae, Angiosperma, Magnoliidea, Τάξη: Laurales, Οικογένεια: Lauraceae, Γένος: *Laurus*, Είδος: *Laurusnobilis*. Βρίσκουμε επίσης τα παρακάτω χαρακτηριστικά σε σχέση με το φυτό: Dioecious, Sclerophyllus. Εντάσσουμε το φυτό στους ονοματολογικούς πίνακες και κάνουμε συσχετισμούς ορολογίας και ετυμολογίας στις ευρωπαϊκές γλώσσες. Για παράδειγμα ο όρος «Angiosperma» εξηγείται από την ανάλυση των συνθετικών στην σύνθετη ελληνική λέξη «αγγειόσπερμα»: «Τα αγγειόσπερμα (Angiospermae) (αγγείο+σπέρμα, δηλαδή εκείνα που περιβάλλουν τους σπόρους τους με αγγεία) είναι το δεύτερο και μεγαλύτερο υποάθροισμα των Σπερματοφύτων». Επίσης, οι μαθητές εξετάζουν τις καταλήξεις και τις κλίσεις (εάν υπάρχουν) των ονομάτων στα λατινικά, στα ελληνικά και στις ευρωπαϊκές γλώσσες, ώστε να κατανοήσουν την ετυμολογία.
- Στην συνέχεια δίνονται τα χημικά χαρακτηριστικά του αιθέριου ελαίου που παράγεται από τον καρπό και από τα φύλλα του φυτού και γίνεται επίσης συσχετισμός της ονοματολογίας και ετυμολογίας: eucalyptol, phellandrene, linalool, geraniol, alcohols, ketones, κλπ.
- Κατόπιν οι μαθητές καταγράφουν και παρουσιάζουν τις χρήσεις του φυτού στην μαγειρική, την φαρμακολογία, την αρωματοθεραπεία, την διακόσμηση, κλπ.
- Έπειτα εξετάζουν την αναφορά του στην Μυθολογία. Εδώ γίνεται η επισήμανση ότι το ελληνικό όνομα του φυτού, η Δάφνη, συνδέεται με τον μύθο του Απόλλωνα και της νύμφης Δάφνης (Daphne) (Τσοτάκου-Καρβέλη, 2004).
- Στο σημείο αυτό παρατίθενται τα αποσπάσματα των κειμένων όπου γίνεται αναφορά είτε στο φυτό, είτε στον μύθο. Οι μαθητές έχουν βρει τις σχετικές αναφορές με τα εργαλεία αναζήτησης που παρέχει ο ιστότοπος της ψηφιακής βιβλιοθήκης “Perseus” (Πόλκας, 2002).

- Ενδεικτικά δίνουμε την παραπομπή: Ομήρου Οδύσσεια, ραψωδία 9, στιχ. 181-186.

*ἀλλ' ὅτε δὴ τὸν χῶρον ἀφικόμεθ' ἐγγὺς ἐόντα,
ἔνθα δ' ἐπ' ἐσχατιῇ σπέος εἶδομεν ἄγχι θαλάσσης,
ὑψηλόν, δάφνησι κατηρεφές. ἔνθα δὲ πολλὰ
μῆλ', οἷές τε καὶ αἴγες, ἰάυεσκον: περὶ δ' αὐλή
ὑψηλὴ δέδμητο κατωρυχέεσσι λίθοισι
μακρῆσιν τε πίτυσιν ἰδὲ δρυσὶν ὑψικόμοισιν.*

- Στο απόσπασμα ο Όμηρος περιγράφει την σπηλιά του Κύκλωπα που έχει στέγαστρο από δάφνες. Αναφέρει ακόμα ότι η αυλή της σπηλιάς ήταν χτισμένη με ογκόλιθους, με ψηλούς κορμούς πεύκων και με βελανιδιές: «πίτυσιν ἰδὲ δρυσὶν ὑψικόμοισιν», φυτά για τα οποία συντάσσουν φυτολογία άλλες ομάδες.
- Στην σελίδα του «Περσέα» είναι δυνατόν να γίνει η μορφολογική ανάλυση και η κλίση των λέξεων που ο μαθητής θα επιλέξει με τον κένσορα. Επίσης, υπάρχει επιλογή για αγγλική μετάφραση, είτε το κείμενο είναι ελληνικό, είτε λατινικό. Οι μαθητές εξασκούνται στα εργαλεία αυτά και επωφελούνται στο έπακρο για την αξιοποίηση των κειμένων, συσχετίζοντας αναφορές.
- Ο Πausανίας αναφέρει τον μύθο για την Δάφνη και τον Λεύκιππο: «ὁ δὲ Λάδων ποταμῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι ὕδωρ παρέχεται κάλλιστον, ἔχει δὲ καὶ ἄλλως ἐς ἀνθρώπους φήμην Δάφνης τε εἶνεκα καὶ ἴτ' ἀδόμμενα ἐς τὴν Δάφνην». (Πausανίου, Ελλάδος περιήγησις, 8.20.1-4)
- Ο μύθος της μεταμόρφωσης της Δάφνης σε δέντρο δίνεται από τον Οβίδιο. Ενδεικτικά δίνουμε μια παραπομπή από τις «Μεταμορφώσεις» του Οβίδιου, Βιβλίο 1, 450-600, ειδικότερα από το απόσπασμα «Δάφνη και Φοῖβος».

Phoebus amat visaeque cupit conubia Daphnes,

Quodque cupit, sperat, suaque illum oracular fallunt. (εδώ Βιβλίο 1, 490-491)

- Η αγγλική μετάφραση δίνει την δυνατότητα στους μαθητές που δεν διδάσκονται Λατινικά να διαβάσουν και να κατανοήσουν όλον τον μύθο και την μεταμόρφωση της νύμφης σε δέντρο:
- Ο μύθος της μεταμόρφωσης της Δάφνης σε δέντρο, ενέπνευσε πολλούς καλλιτέχνες. Οι μαθητές αναζητούν απεικονίσεις του μύθου στην τέχνη και τις παραθέτουν στο εικονικό φυτολόγιο. Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποια από τα σημαντικότερα έργα της ευρωπαϊκής τέχνης με αυτήν την θεματολογία, τα οποία κάνουν σαφή αναφορά στις Μεταμορφώσεις του Οβίδιου:

α) Μουσική: Το έργο του G. F. Händel (1685-1759), Cantata Apollo e Dafne, HWV 122 (Laterra è liberata) Cantata a due con stromenti, γραμμένη στα ιταλικά το 1708–

10. Στο recitativo ο Απόλλων συνομιλεί με την Δάφνη.

β) Γλυπτική: Ο μεγάλος γλύπτης της εποχής του μπαρόκ Gian Lorenzo Bernini (1598-1680), φιλοτέχνησε το μαρμάρινο σύμπλεγμα «Απόλλων και Δάφνη» (1622-1625), το οποίο βρίσκεται στην Γκαλλερία Μποργκέζε. Η σκηνή προέρχεται από τις διηγήσεις του Οβιδίου. Το γλυπτό αιχμαλωτίζει ακριβώς τη στιγμή της μεταμόρφωσης της κοπέλας σε δένδρο.

- Ο συμβολισμός της δάφνης στην Καινή Διαθήκη σχετίζεται με την αφθονία και την ευμάρεια. Στην βυζαντινή τέχνη η δάφνη ως φυτό απεικονίζεται στην σκηνή της Βαϊοφόρου. Οι ευαγγελιστές αναφέρουν ότι οι πιστοί υποδέχθηκαν τον Χριστό στα Ιεροσόλυμα κρατώντας κλαδιά και στρώνοντας τα ιμάτιά τους για να περάσει ο όνος που τον μετέφερε. (Κατά Μάρκον, 11.8 «καὶ πολλοὶ τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἔστρωσαν εἰς τὴν ὁδόν, ἄλλοι δὲ στιβάδας κόψαντες ἐκτῶν ἀγρῶν».)

Στις περισσότερες απεικονίσεις της βυζαντινής εικονογραφίας τα κλαδιά των δέντρων είναι δάφνες και φέρουν την επιγραφή «Ἡ βαϊοφόρος».

Στην δυτική τέχνη ο Χριστός απεικονίζεται ως δαφνηφόρος στην σκηνή της Εμφάνισης του Χριστού (Κατά Λουκάν, 24.13-35) στις μυροφόρες, μετά την Ανάσταση. Η εικονογραφία απαντάται από την εποχή της Αναγέννησης. Λαμπρό παράδειγμα το έργο του Fra Angelico (1395–1455), «Οι γυναίκες στον τάφο του Χριστού».

- Στην αρχαία Ελλάδα η δάφνη συνδέεται με τον θεό Απόλλωνα. Φύλλα δάφνης μασούσε η Πυθία στο ιερό μαντείο του Απόλλωνα. Με δάφνινα στεφάνια έστεφαν τους Πυθιονίκες, τους αθλητές που διακρίνονταν στους αγώνες προς τιμήν του Απόλλωνα.
- Οι όροι «baccalaureate» και «poet laureate» συνδέονται με την συνήθεια να στεφανώνουν τους νικητές με δάφνινο στεφάνι, μια συνήθεια που προέρχεται από την ρωμαϊκή εποχή.
- Για τους ρωμαίους η δάφνη ήταν σύμβολο νίκης. Στα ρωμαϊκά νομίσματα ο Ιούλιος Καίσαρ απεικονίζεται σε κατατομή, στεφανωμένος με δάφνινο στεφάνι.
- Στην τέχνη των κόμικ η δάφνη αναφέρεται στο έργο των Goscini και Uderzo «Οι δάφνες του Καίσαρα». Στην συγκεκριμένη περιπέτεια ο Αστερίξ και ο Οβελίξ αναλαμβάνουν να ταξιδέψουν στην Ρώμη για να κλέψουν το δάφνινο στεφάνι του Καίσαρα, ώστε να το βάλουν στο στιφάδο που μαγειρεύεται προς τιμήν ενός σπουδαίου καλεσμένου του Μαζεστίζ, αρχηγού του Γαλατικού χωριού.
- Τέλος, όπως είναι τοις πάσι γνωστό, στην ευρωπαϊκή γαστρονομική κουλτούρα δεν νοείται στιφάδο χωρίς δάφνη.

3. Οι διασχολικές επισκέψεις

Κατά την διάρκεια των διασχολικών επισκέψεων, ομάδες μαθητών είχαν την ευκαιρία να επισκεφθούν in situ σημαντικά μνημεία, μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, καθώς και βοτανικούς κήπους, βιβλιοθήκες κωδίκων και χειρογράφων, όπου είχαν την δυνατότητα να συλλέξουν εικόνες και πληροφορίες δια ζώσης. Κατά την επίσκεψη που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα τον Φεβρουάριο του 2016 δημιουργήθηκε για τις διεθνείς διασχολικές ομάδες ένα corpus ερωτηματολογίων που επέτρεψε στους μαθητές να προσεγγίσουν τα μνημεία και τα εκθέματα κριτικά, και να ασκηθούν στην ανακαλυπτική μέθοδο του «μαθαίνω πώς να μαθαίνω» (Βασάλα, 2011,Ματσαγγούρας, 2011 και 2006). Επιλέξαμε να εφαρμόσουμε ένα είδος αλληλοδιδασκτικής, καθώς δώσαμε τα εφόδια στους Έλληνες μαθητές που συμμετείχαν στο πρόγραμμα να ξεναγήσουν οι ίδιοι τους Ιταλούς και Ισπανούς συμμαθητές τους στα μνημεία και τα μουσεία. Λίγες εβδομάδες πριν την άφιξη των εταίρων, δόθηκαν στους Έλληνες μαθητές σημειώσεις στα Αγγλικά, οι οποίες περιείχαν πληροφορίες και υλικό σχετικό με τις προγραμματισμένες επισκέψεις. Οι ψηφιακοί κατάλογοι μουσείων και αρχαιολογικών χώρων σε e-book ήταν πολύ χρήσιμοι στο στάδιο αυτό. Λίγες εβδομάδες πριν την άφιξη των εταίρων, επίσης, ορίστηκαν οι διεθνείς διασχολικές ομάδες και οι Έλληνες «ξεναγοί» μαθητές για κάθε ομάδα. Οι ομάδες διαφοροποιούνταν για κάθε μνημείο ή μουσείο, ώστε να δοθεί η δυνατότητα να λειτουργήσουν σε διάδραση περισσότερες «παρέες» μαθητών.

Στις ομάδες δόθηκε από την πρώτη ημέρα ένας φάκελος με υλικό που θα χρησιμοποιούσαν για τις ξεναγήσεις και τις δραστηριότητες (χάρτες, φυλλάδια μουσείων, σημειώσεις, ερωτηματολόγια και φύλλα εργασίας, γραφική ύλη και υλικά σχεδίου-ζωγραφικής). Κάθε ομάδα, μετά από κάθε ξεναγήση θα έπρεπε να απαντήσει στο corpus ερωτηματολογίων που είχαν συνταχθεί στα Αγγλικά (βλέπε σχετικό Παράρτημα). Οι ερωτήσεις επέτρεπαν στις ομάδες να εμπεδώσουν τα βασικά σημεία της ξεναγήσης, να ασκηθούν στην παρατήρηση και να προσεγγίσουν τα μνημεία και τα εκθέματα πολυπρισματικά. Για παράδειγμα, στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο επιλέχθηκαν εκθέματα που συνδέονταν με φυτά και περιείχαν συμβολισμούς: η αρχαϊκή κόρη Φρασύκλεια που κρατά έναν καρπό ροδιού, οι τοιχογραφίες της Θήρας, οι φυτικές διακοσμήσεις στα ερυθρόμορφα αγγεία και στις επιτάφιας στήλες, κλπ. Συχνά οι δραστηριότητες ζητούσαν από τους Ισπανούς και Ιταλούς μαθητές να αντιγράψουν τις επιγραφές που εντόπιζαν στις βάσεις των αγαλμάτων ή πάνω στην επιφάνεια των αγγείων. Με αυτόν τον τρόπο εξασκούνταν στην ελληνική γραφή. Άλλες δραστηριότητες ζητούσαν από τους μαθητές να αντιγράψουν ένα έκθεμα και να σχεδιάσουν τα ανθέμιά του. Άλλες δραστηριότητες ζητούσαν να εξηγηθούν αρχιτεκτονήματα, αρχιτεκτονικά μέλη και αρχαιολογικοί όροι μέσω της ετυμολογίας.

Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές ανακαλύπτουν την πληροφορία και με την ομαδοσυνεργατική δράση και διάδραση την μετουσιώνουν σε γνώση, ενώ παράλληλα αποκτούν επικοινωνιακές δεξιότητες και εξασκούν την αγγλική ως γλώσσα επικοινωνίας. Επιπλέον, με τον τρόπο αυτό, επιτυγχάνεται μια βασική δεξιότητα για την μελλοντική τους εξέλιξη ως πολίτες μιας

ενωμένης ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας: η δεξιότητα της επικοινωνίας σε διεθνές περιβάλλον (Τζάμου, 2016).

Αξιολόγηση - Συμπεράσματα

Το Πρόγραμμα αξιολογήθηκε σύμφωνα με τους κανόνες που διέπουν τα συνεργατικά προγράμματα Erasmus+ και ολοκληρώθηκε με επιτυχία, επιτρέποντας στους εταίρους να καρπωθούν την προβλεπόμενη χρηματοδότηση για να καλυφθούν ανάγκες των σχολείων (υλικοτεχνικές υποδομές, εμπλουτισμός βιβλιοθήκης, αναβάθμιση λογισμικών, κλπ.). Ωστόσο, η ουσιαστική αξιολόγηση έγινε από τους ίδιους τους μαθητές που συμμετείχαν, καθώς και από τις οικογένειές τους, οι οποίες εξασφάλισαν την φιλοξενία των εταίρων και συνέβαλαν στην βιωματική συνειδητοποίηση της κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς που διέπει τις τρεις ευρωπαϊκές χώρες. Οι συμμετέχοντες, μαθητές και γονείς, συμπλήρωσαν ανώνυμα ερωτηματολόγια αξιολόγησης τα οποία τους εστάλησαν ηλεκτρονικά από τους εκπαιδευτικούς που συντόνισαν το πρόγραμμα. Οι περισσότεροι από τους μαθητές αυτούς είναι πλέον φοιτητές και αρκετοί θα συνεχίσουν τις σπουδές τους σε ευρωπαϊκές χώρες μέσω αντίστοιχων προγραμμάτων. Ως ενήλικες, πλέον, σχολίασαν την εμπειρία τους από το παραπάνω πρόγραμμα μέσω ανώνυμων ερωτηματολογίων που τους εστάληκαν επίσης ηλεκτρονικά, ένα χρόνο μετά. Παρ’ όλο που το δείγμα των απαντήσεων που ελήφθησαν δεν είναι πλήρες, τα σχόλια επιτρέπουν να διαμορφώσουμε μια εικόνα για τον αντίκτυπο που είχε η συγκεκριμένη εμπειρία στους συμμετέχοντες.

Το πρόγραμμα επέτρεψε την ανάπτυξη στάσεων απέναντι σε αυτό που ονομάζουμε «κοινή ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά». Οι μαθητές συνειδητοποίησαν ότι τα κείμενα (όπως και τα μνημεία) δεν είναι στατικά, αλλά επαναπροσδιορίζονται σε σχέση με τα ερωτήματα που οι ίδιοι τους θέτουν, με τον τρόπο που το έκαναν άλλοι μελετητές ανά τους αιώνες, διαμορφώνοντας σταδιακά αυτό που ονομάζουμε «ευρωπαϊκό πνεύμα». Έτσι, η κλασική γραμματεία παύει να είναι μια μουσειακή βιτρίνα, ένα κειμήλιο, και γίνεται έναυσμα για προβληματισμό, συσχετισμούς, κριτική σκέψη, μόρφωση, παιδεία. Η ομαδοσυνεργατική διερεύνηση που πραγματοποίησαν οι μαθητές τριών ευρωπαϊκών λυκείων στο πλαίσιο του προγράμματος τους επέτρεψε να κατανοήσουν βαθύτερα τις ρίζες που συνδέουν τις διαφορετικές κουλτούρες οι οποίες ευδοκμούν στις περιφέρειες της Ευρώπης από την εποχή της *pax romana*. Συνειδητοποίησαν ταυτόχρονα ότι ο ελληνορωμαϊκός πολιτισμός (μέρος του οποίου είναι και η χριστιανική τέχνη και γραμματεία) αποτελεί την βάση πάνω στην οποία στηρίζεται ο ευρωπαϊκός πολιτισμός. Κατά την διερεύνηση των αποσπασμάτων στις ψηφιακές βιβλιοθήκες οι μαθητές ανακάλυψαν τα ίδια τα κείμενα της ελληνορωμαϊκής γραμματείας και τα εκτίμησαν βαθύτερα. Κατανόησαν ότι τα κείμενα αυτά είναι μέρος της ταυτότητάς τους και ενδιαφέρθηκαν να τα προσεγγίσουν και να τα αξιοποιήσουν δημιουργικά. Μέσω της ομαδοσυνεργατικής που επιτρέπει την αυτενέργεια και την αλληλοδιδασκτική, οι μαθητές του λυκείου, αποδεσμευμένοι από την στεία αποστήθιση μορφολογικών κανόνων, συνειδητοποίησαν την αξία της ελληνορωμαϊκής γραμματείας και των ανθρωπιστικών σπουδών και εντρύφησαν στα κείμενα με ενδιαφέρον.

Το παρόν άρθρο καταθέτει μια εμπειρία ευρωπαϊκού προγράμματος ως πρόταση μεθοδολογικής προσέγγισης της κλασικής γραμματείας, είτε στο πλαίσιο του αναλυτικού προγράμματος, είτε στο πλαίσιο σχολικών δραστηριοτήτων με την μέθοδο project (Τζάμου, 2014 και 2016). Δεν φιλοδοξεί να εξαγάγει έγκυρα συμπεράσματα με επιστημονικό κύρος, απλά τοποθετείται υπέρ της διασχολικής συνεργασίας και της προώθησης των κλασικών σπουδών μέσω εύληπτων και διαθεματικών προσεγγίσεων. Για μας τους φιλόλογους το πρόγραμμα F.O.R. μπορεί να αποδειχθεί μια χρήσιμη έμπνευση για να ανανεώσουμε την μεθοδολογία μας ώστε να καταστήσουμε την κλασική γραμματεία ελκυστική για όλους τους μαθητές. Όχι μόνον για όσους μαθητές ούτως ή άλλως υποχρεούνται από το πρόγραμμα σπουδών τους να ασχοληθούν, αλλά ακόμα και για όσους έχουν επιλέξει θετικές κατευθύνσεις σπουδών. Θα υποστηρίξουμε μάλιστα: κυρίως γι αυτούς.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Barreiro Elorza, P., Sancho Guinda, C., (2015). Understanding the Inventor's Mind Through Patent Analysis: A CLIL Team-teaching Experience at the Technical University of Madrid. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 212, 2 December 2015, Pages 283-291. Available online, accessed on 9 August 2016. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815056979>
- Βασάλα Π., (2011). Η μέθοδος project στην εκπαίδευση. Εκπαιδευτικό υλικό για προγράμματα εξ' αποστάσεως εκπαίδευσης. Θέματαεκπαίδευσηςκαι κατάρτισης: Αθήνα.
- Blurton, C. (1999). New direction of ICT – Use in Education. Contribution to UNESCO's World Communication and Information Report. Available online, accessed on 9 August 2016. <http://www.unesco.org/education/educprog/lwf/dl/edict.pdf>
- Θεόφραστος (1998). Περίφυτών. Κάκτος: Αθήνα.
- Greere, A., & Räsänen, A. (2008). Report on the LANQUA subproject on content and language integrated learning – Redefining CLIL: Towards multilingual competence. Available online, accessed on 9 August 2016. http://www.unifg.it/sites/default/files/allegatiparagrafo/20-01-2014/lanqua_subproject_on_clil.pdf
- Ματσαγγούρας, Η. (2006). *Η Διαθεματικότητα στη σχολική γνώση: Εννοιοκεντρική Αναπλαισίωση και σχέδια Εργασίας*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Ματσαγγούρας, Η. (2011), *Η Καινοτομία των Ερευνητικών Εργασιών στο Λύκειο*, του Εκπαιδευτικού. Υπουργείο Παιδείας, Δια Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων.
- Πόλκας, Λ. (2002), Υπολογιστές και αρχαιογνωσία: το παράδειγμα του «Περσέα». *Πολίτης* 100, 31-38.
- Ριζοπούλου, Σ. (2007). *FloraGraeca. Νεύσις* 16, 34-44.

- Τζάμου, Α. (2014). Αναζητώντας την αρχαία ελληνική αρχιτεκτονική στο σύγχρονο κόσμο. Η χρήση των Τ.Π.Ε. στην ερευνητική εργασία της Α' Λυκείου. Στο Φ. Γούσιας (επιμ.) Τα Πρακτικά του Συνεδρίου «Η εκπαίδευση στην εποχή των Τ.Π.Ε.» Αθήνα, σελ. 22-23.
- Τζάμου, Α., (2016)¹. Αναζητώντας τις ρίζες μας: ένα ευρωπαϊκό πρόγραμμα για την ελληνική γλώσσα ως πυλώνα του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Εισήγηση στο 8^ο Πανελλήνιο Συνέδριο του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης με τίτλο: *Το «τι» και το «πώς» στην αγωγή, στην διδασκαλία, στην έρευνα και στην μάθηση: ακούω και ξεχνώ, βλέπω και θυμάμαι, κάνω και καταλαβαίνω. Πρακτικά Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης.* Αθήνα.
- Τζάμου, Α., (2016)². CLORIS: ένα πρόγραμμα etwinning για το λύκειο. Εισήγηση στο 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο etwinning με τίτλο: *Αξιοποίηση των ΤΠΕ στα συνεργατικά σχολικά προγράμματα*, δημοσίευση στα Πρακτικά. Πάτρα.
- Τσοτάκου – Καρβέλη, Α. (2004). Λεξικό της Ελληνικής Μυθολογίας. Σοκόλη: Αθήνα.
- Rhizopoulou, S..(2004). «Symbolic plants of Olympic games», *Journal of Experimental Botany*, 55, 1601 – 1606.
- Pavord, A., (2005). The naming of the names. London, Bloomsbury.
- Flora Graeca 1806-1840 in The European Library: The European Library
<http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/>
- The Digital Flora Graeca in Radcliff Science Library:
http://www.bodleian.ox.ac.uk/science/resources/sherardian-library/flora_graeca
- Perseus Digital Library: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

A. Διαδικτυακές παραπομπές – τα εργαλεία του προγράμματος

- Ηπλατφόρμα twinspace του e-twinning:
<https://www.etwinning.net/en/pub/profile.cfm?f=2&l=en&n=117141>
- Το smore:
<https://www.smore.com/n54zs-chloris> για την δάφνη, το πεύκο
<https://www.smore.com/fz32k> για τον νάρκισσο
<http://www.slideshare.net/amayaselaya/hemlock>
<http://www.slideshare.net/amayaselaya/ss-42408250> για το κώνειο
- Το wiki: <https://for-erasmus.wikispaces.com/>
- Το blog: <http://for-erasmus.blogspot.gr/>
- Facebook: <https://www.facebook.com/Finding-our-roots-FOR-Erasmus-project-1676807195885427/timeline/>
- Youtube Channel:
<https://www.youtube.com/channel/UCoAUoQn0VeMw33usuYvPybw>
- Φυτολόγιο (Herbarium):
<http://es.slideshare.net/BijuCherupuzha/herbarium-10212042?related=2>

B. Ψηφιακά σώματα κειμένων:

- Perseus: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>
- Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα: http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/index.html
- Αρχαία Ελληνική Γλώσσα (κλίσεις, λεξικό, ετυμολογία):
<http://www.lexigram.gr/lex/arch/%CF%80%E1%BD%B7%CF%84%CF%85%CF%82#Hist1>
- Clio Muse: <http://cliomuseapp.com/new/el/flora-graeca-gr/>

Γ. Παραπομπές σε αρχαίους συγγραφείς – επιλογή ενδεικτικών φυτών:

Δάφνη - Classical authors:

Homero Odisea IX 186

Hesíodo Teog. XXX; Trab y días 435 ss

Pausanias VIII 20,2

Teofrasto II 1,3; II 5,6; III 7,3; IV 13,7

Virgilio 45-55

Ovidio Met. I 452-600

Dioscórides I,78; I 40

Plinio XIII 152-157; XV 130,134, 137; XXIV 132

Suetonio Galba I

Πίτυς - Classical authors:

Homerus, Iliada XIII, 389; XVI, 482 ss., Odisea V, 239 ss.

Dioscorides, I, 69, 72

Teofrasto H.P. III, 9,4

Virgilio, Egloga, VII, 57

Marcial XII, 50

Plinio S. N.H. XVI, 38; XV, 35; XXIII, 142

Νάρκισσος - Classical authors:

Teofrasto VI 8,1; VII 13,1-7; VI 6,9

Dioscórides IV, 158; I 53

VirgilioGeorf. IV 123-4

Ovidio Met. III 339-510

PlinioXXI 25,-6

Δ. Δραστηριότητες κατά τις ξεναγήσεις in situ:

LIST OF E-BOOKS AND LINKS

Αρχαιολογικός χώρος και Μουσείο Ελεουσίνας - Eleusis – archeological site and museum

<http://www.latsis-foundation.org/eng/electronic-library/the-museum-cycle/elefsis-the-archaeological-site-and-the-museum>

http://odysseus.culture.gr/h/1/eh151.jsp?obj_id=3429

Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο - National Archeological Museum

<http://www.latsis-foundation.org/eng/electronic-library/the-museum-cycle/the-national-archaeological-museum>

Κεραμεικός - Kerameikos

<http://www.latsis-foundation.org/eng/electronic-library/the-museum-cycle/kerameikos>

ACROPOLIS RESTORATION SERVICE – The monuments on the Acropolis

<http://www.ysma.gr/en/acropolis-monuments>

HINTS ON ARCHAEOLOGICAL TERMINOLOGY

Altar: construction on which sacrifice is offered

Architectural member: stone part of a building

Architectural sculpture / relief: sculpture from the decoration of a building

Bust: a sculpture comprising only the head and chest of a figure

Dedication: a work offered to a temple or shrine

Funerary monument / statue / relief / column: a tomb marker

Historical periods: the period of human history that is documented by written texts

Kouros and kore (plural kouroi and korai): statue of standing nude young man or a draped young woman, in the 6th century BC (also: Maiden: Kore, statue of standing draped young woman)

Portrait: sculpted head with realistic characteristics of the depicted individual

Plastic : sculpture

Relief: sculpture with shapes and figures protruding from the flat surface of a plaque

Sarcophagus: stone coffin

Sema: tomb marker

Statue: stone, metal, or of other material, human or animal effigy in life size

Statuette: stone, metal, or of other material, human or animal effigy smaller than life size

Stele (plural stelai): upright oblong plaque

QUESTIONNAIRE

NATIONAL ARCHEOLOGICAL MUSEUM OF ATHENS

(ενδεικτικές δραστηριότητες)

- Go to the Collection of Archaic Sculpture. Search for the “Kouros of Merenda and Kore Phrasikleia” (No 4890). Note down all the information you can get from the description aside, given by the archeologists: historical period and date, name of the sculptor, quality of the material, site of the excavation, etc. What does the Kore Phrasikleia hold in her hand? Is there any symbolic meaning? Write down a comment.
- Go to the collection of Classical Pottery. Search for the red figure vase No BS319. What is a “red figure vase”? What is the historical period and date of the vase? Where was it found? Describe it. Make a copy of the decoration. What does “Anthesteria” mean? (e-book page 291)
- Go to the Collection of Akrotiri Thira. Search for the “Spring fresco”. What plants are represented in the fresco? Note down the historical period and the description of the vases. (e-

book page 90-91)

- Go to the collection of Archaic jewelry. Search for the gold jewelry No Chr. 731. They represent some plants. What plants are they? Make a copy. What is the historical period and date of the jewels (e-book page 256-257)
- Go to the Collection of Classical Sculpture. Search for the relief No 126, “Large relief from Eleusis”. What does it represent? Copy it down. Explain what it means. Note down the historical period and date of the sculpture. Where was it found? What was his use? Note the names of the represented figures and their symbolism. Can you find the related story in the mythology? (e-book page 310-311)